

ВІДГУК

на дисертацію

Бялонович Сергія Володимировича

«ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЩОДЕННИХ СТРЕСОРІВ ВІЙНИ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ»

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 – Психологія

(Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки)

(спеціалізація – соціальна психологія)

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила радикальні трансформації в усіх сферах життєдіяльності суспільства, створивши безпрецедентні загрози для психічного здоров'я нації. Специфіка сучасної війни полягає в її тотальному характері, де через масовані атаки на інфраструктуру та постійну небезпеку фактично кожен громадянин опинився в зоні потенційного ураження. Окрім гострих травматичних подій, особливої руйнівної сили набувають щоденні стресори війни — кумулятивні чинники побутової нестабільності, соціальної ізоляції та тривалої невизначеності.

В умовах обмеженості ресурсів системи охорони здоров'я постає гостра потреба у впровадженні соціально орієнтованих моделей підтримки та розвитку спільнот практиків. Існує нагальна теоретична потреба в уточненні структури психічного здоров'я як системи, що інтегрує біологічні, психологічні та соціальні аспекти в умовах хронічної загрози. Таким чином, розроблення нових підходів до психокорекційної та реабілітаційної роботи є стратегічним завданням для збереження людського капіталу та забезпечення національної безпеки України.

На початку 2025 року було підписано закон №12030 «Про систему охорони психічного здоров'я», що має сприяти покращенню послуг у сфері психічного здоров'я. Відтак, дослідження особливостей впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я цивільного населення є актуальним та

перспективним напрямком для розбудови системи збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки українців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до проблематики науково-дослідної роботи відділу психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України в межах наукової теми «Психологічні чинники готовності індивідуальних і колективних суб'єктів до конструктивної поведінки у надзвичайних ситуаціях» (2020–2022) — державний реєстраційний номер 0120U000157.

У першому розділі дисертації, присвяченому теоретичним засадам вивчення впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я цивільного населення, здійснюється комплексний концептуальний аналіз трансформації наукових поглядів на природу стресогенного впливу в умовах тривалого збройного конфлікту. Дослідження базується на критичному переосмисленні традиційних травма-орієнтованих підходів, що акцентують увагу на клінічних проявах гострої травми, та обґрунтуванні переваг психосоціальних моделей, які розглядають особистість у широкому контексті її життєдіяльності. Особлива увага приділяється феноменології щоденного воєнного стресу як сукупності кумулятивних мікростресорів — від побутової невлаштованості до соціальної ізоляції, — які через свою перманентність виснажують адаптаційні ресурси не менш інтенсивно, ніж екстремальні події. У межах розділу розкривається сучасне розуміння психічного здоров'я як динамічної системи саморегуляції та функціональності, де ключову роль відіграють буденні соціально-психологічні практики, що виступають медіаторами між зовнішніми викликами та внутрішньою стійкістю особистості. Теоретичний пошук завершується розробкою цілісної авторської моделі, яка інтегрує об'єктивні воєнні чинники, суб'єктивні когнітивні оцінки та ресурси соціальної підтримки, що дозволяє диференціювати механізми впливу хронічного воєнного стресу на різні рівні психічного благополуччя цивільного населення та закласти фундамент для подальшого емпіричного аналізу.

Модель передбачає 5 рівнів: зовнішнього впливу, соціального реагування, психологічного реагування, психічного здоров'я та конфігурації адаптивних реакцій.

У другому розділі дисертації, присвяченому організації та методології емпіричного вивчення впливу щоденних стресорів війни на психічне здоров'я цивільного населення, розкривається комплексна стратегія наукового пошуку, що базується на принципах системності та методичної релевантності. У межах розділу детально обґрунтовано програму дослідження, визначено критерії формування репрезентативної вибірки та сформовано діагностичний інструментарій. Емпіричну базу дослідження склали 1300 представників цивільного населення України, відібраних із застосуванням методу квотної вибірки для забезпечення належного регіонального представництва. Ключовим параметром квотування було визначено територіальний чинник проживання респондентів, оскільки саме ця характеристика є детермінантою, що визначає характер і модальність стресового навантаження на особистість.

Здобутком дисертанта та практичною цінністю роботи є опис процесу конструювання та психометричної перевірки авторського опитувальника «Українська шкала щоденних стресорів війни», що дозволяє об'єктивувати вплив кумулятивних чинників воєнного стану на повсякденне функціонування особистості. А також здійснена адаптація методики «Індивідуальна модель психологічного здоров'я» (А. Козлов). Методологічний дизайн другого розділу забезпечує перехід від теоретичних конструктів до практичного вимірювання, створюючи надійне підґрунтя для наступного аналізу емпіричних результатів та інтерпретації виявлених закономірностей.

У третьому розділі представлено результати емпіричного аналізу, що розкривають пряму залежність між інтенсивністю щоденних стресорів війни та зниженням ключових показників психічного здоров'я цивільного населення. За допомогою кластерного аналізу виокремлено та описано типологічні моделі адаптації, які демонструють різні стратегії виживання та рівні психологічної стійкості особистості. На основі отриманих даних

обґрунтовано диференційовані психотерапевтичні підходи, адаптовані до конкретних потреб кожної групи респондентів для ефективної підтримки їхнього психічного здоров'я. Сильною стороною третього розділу є використання багатьох статистичних методів для кількісного аналізу результатів: порівняльні методи (t-критерій Стюдента, U-критерій Манна-Уїтні), кореляційний аналіз (r Пірсона, r Спірмена), однофакторний і багатофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA, двофакторний ANOVA), кластерний аналіз, факторний аналіз і регресійні моделі. Використання широкого спектра методів статистичної обробки даних є суттєвою перевагою дослідження, оскільки це забезпечує високу валідність результатів, дозволяє виявити нові закономірності та обґрунтовує прогностичну цінність моделі.

Основні здобутки С. В. Бялонович відображено у 11 одноосібних публікаціях, серед яких: 1 методичний посібник; 3 статті у фахових наукових виданнях, 1 стаття у міжнародному виданні, що входить до європейських наукометричних баз та 6 матеріалів і тез конференцій різного рівня.

Навіть стислий аналіз здійсненого автором дослідження свідчить про його значний науковий потенціал і сформоване, системне мислення, що дозволяє виходити на важливі узагальнення. У цілому можна констатувати, що дисертація Бялонович Сергія Володимировича виконана на належному теоретико-методологічному рівні, відзначається науковою новизною, а також вагомою теоретичною і практичною цінністю.

Поряд із цим вважаємо за необхідне окреслити зауваження та побажання щодо змісту роботи:

1. Автор безумно зробив вдалу та значну за обсягом дослідницьку роботу з використанням бази статистичних методів аналізу, проте автору важче вдається теоретичне позиціонування. Це стосується співставлення термінів «психічне здоров'я» та «психологічне здоров'я». На сторінках 73-74 автор двома абзацами намагається описати дискусію у науці щодо співставності цих понять, покликаючись лише на праці шановної науковиці Т. М. Титаренко та нормативних документів. Вважаємо, що варто було б більш ґрунтовно

розглянути позиціонування понять, з оглядом сучасних доробків науковців, оскільки в емпіричній частині дослідження за основу виокремлення типологічних моделей адаптації взято методику «Індивідуальна модель психологічного здоров'я» (А. Козлов). Цікаво, що автор не розглядає навіть визначення психічного здоров'я від WorldHealthOrganization, яка розглядає його як «психологічне благополуччя, при якому людина здатна реалізувати власний потенціал, долати звичайні життєві стреси, продуктивно й плідно працювати, а також робити внесок в життя своєї спільноти». За цим визначенням, можливо варто було б досліджувати психічне здоров'я на основі характеристик психологічного благополуччя? Таке позиціонування можна було б перевірити і на емпіричному рівні, якби було використано більше методик дослідження саме «психічного здоров'я». Наприклад, опитувальника «Грамотності щодо психічного здоров'я» тощо.

2. У роботі прослідковується ряд неточностей та неспівпадінь поданої інформації:

- У вступі серед статистичних методів обробки даних автор не вказує кластерний аналіз, хоча у третьому розділі дисертації є пункт 3.3. Моделювання типів адаптації до щоденного стресу під час війни: кластерний аналіз. Кластерний аналіз дає можливість автору виокремлювати типи адаптації до стресу, тому це є одним із основних методів дослідження даних.

- У вступі (сторінка 27) автор вказує три методики дослідження «Індивідуальна модель психологічного здоров'я» (А. В. Козлов), «Українська шкала щоденних стресорів війни» (авторська розробка), «Шкала сприйнятого стресу» (Perceived Stress Scale-10, PSS-10). У анотації (сторінка 3-4) автор згадує лише дві з них.

- Наявність граматичних огріхів. Наприклад, на сторінках 27, 35... тощо.

3. На наш погляд, цікавим доповненням до дослідження в майбутньому, було б вивчення психічного здоров'я іншими неклінічними методами і методиками через складові (емоційну, когнітивну та поведінкову)

чи прояви (психологічне благополуччя, резильєнтність тощо). Це значно доповнило б дослідницькі пошуки у заявленій проблематиці.

Викладені тут міркування критичного та рекомендаційного характеру жодним чином не применшують вагомості наукового внеску С. В. Бялонович в дослідження психічного здоров'я в часі війни. Дисертація є завершеною, самостійно виконаною науковою роботою, що має вагоме теоретичне і прикладне значення, заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам пп. 6-8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертаційних досліджень, а її автор – Бялонович Сергій Володимирович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки (спеціалізація – соціальна психологія).

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри загальної та клінічної психології

Волинського національного університету

імені Лесі Українки

Наталія КОСТРУБА